

Ἐκ τῶν φυσικῶν τούτων αἰτίων ὑφίστανται ἐπίδρασιν οἱ ποικίλοι θεσμοὶ τῶν κοινωνιῶν, ἐπὶ παραδείγματι ἡ δουλεία καὶ ἡ πολυγαμία. Ἡ πρώτη, κοινωνικῶς ἐξεταζομένη, εἶνε καὶ ἀνωφελὴς καὶ ἐπιβλαβής· τὸ μὲν, διότι πᾶσα ἐργασία, ὅσον καὶ ἂν ᾖ δυσχερής, δύναται νὰ τελεσθῇ καὶ δι' ἐλευθέρων· τὸ δέ, διότι ἐν πλείσταις πολιτείαις, καὶ μάλιστα ταῖς ἐλευθέραις, οἱ δοῦλοι, αἰσθανόμενοι ἑαυτοὺς πιεζομένους καὶ ἐν μοίρᾳ ἀγρίων θηρίων τιθεμένους, φθονοῦντες δὲ τοὺς ὁμοίους ἐπὶ τῷ ἐλευθέρῳ βίῳ, καθίστανται ἐπὶ τέλος οἱ φυσικοὶ τῆς κοινωνίας ἐχθροί, αὐξάνομενοι δὲ κατ' ἀριθμὸν, καθίστανται ἐπικίνδυνοι.

Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς καὶ ὑπάρχουσι φιλόσοφοι καὶ κοινωνιολόγοι, ὡς ὁ σκεπτικὸς *Bayle* κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα, ἰσχυριζόμενοι, ὅτι δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἔννομος Πολιτεία ἄνευ ὀρησκειτικῆς ὁμολογίας τῶν πολιτῶν καὶ ὅτι κρεῖττον νὰ ᾖ τις ἄθεος ἢ εἰδωλολάτρης, τουτέστι νὰ μὴ ἔχῃ ὀρησκειαν ἢ νὰ ἔχῃ κακὴν. Ὁ Μοντέσκιος ἀποκρούει τὰς δοξασίας ταύτας, συνηγορεῖ δὲ ὑπὲρ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἥκιστα ὑποθάλλοντος τὴν αὐταρχίαν τῆς Πολιτείας. Ἐρευνῶν ἐπίσης τὴν φύσιν τῶν διαφόρων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν ἀποδεικνύει, ὅτι τῇ μὲν Καθολικῇ προσήκει τὸ μοναρχικὸν πολίτευμα, τῇ δὲ τῶν Διαμαρτυρομένων τὸ δημοκρατικόν. Ἡ ὀρησκεια πρέπει ἐπίσης νὰ συμφωνῇ πρὸς τὸν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἠθικὸν νόμον. Ἄν δέ που ὑφίσταται τοιαύτη, μὴ δεδομένη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, πρέπει νὰ συμφωνῇ μετὰ τῆς ἠθικῆς, διότι αὕτη, εἰ καὶ ψευδὴς οὔσα, εἶνε ἐγγύησις τῆς εὐθύτητος τῶν ἀνθρώπων. Οἱ ὀρησκειτικοὶ νόμοι βελτιοῦσι τὰ ἄτοπα τοῦ πολιτικοῦ συντάγματος, ὅποτε δὲν τελεῖται τοῦτο ὑπὸ τῶν νόμων. Ἄλλ' ὅτι πρέπει νὰ μὴ ἐπιτρέπη πᾶσα Πολιτεία εἶνε ἢ μισαλλοδοξία. ὀρησκεια, καταδιώκουσα σήμερον τὰς ἀντιθέτους, δύναται νὰ καταδιωχθῇ βραδύτερον. Ὁφέλιμον ἄρα νὰ ἐπιβάλληται ὑπὸ τοῦ νόμου εἰς τὰ διάφορα ὀρησκειύματα ἢ ἀνεξιθρησκεια.

Τὸ Πνεῦμα τῶν Νόμων δὲν διακρίνει μέθοδος οὐδ' ἐπιστημονικὴ τῆς ἐν αὐτῷ ὕλης κατάταξις, ἐλλείπει δ' ἀπ' αὐτοῦ ἡ ἀπαραίτητος ἐν παντὶ συνθετικῷ ἔργῳ ἐνότης· ἀλλ' ὡς προῖον πολιτικῆς ἐρεῦνης εἶνε ἀπαράμιλλον. Ἐκ τῆς γενναίας ταύτης βλαστήσεως ἔμελλον νὰ παραχθῶσιν εὐρωστοὶ καρποί. Αἱ σκέψεις τοῦ πολιτειοδίδου καὶ ἡ κριτικὴ κατὰ τῶν ὑφισταμένων θεσμῶν ἐτελεσφόρησαν θαυμασίως. Ἀπάντα τοῦ ἐπιφαίνεται μεταρρυθμιστής. Ἐν πολλοῖς κοινωνικοῖς προβλήμασι,

περὶ ὧν δὲν ἐτόλμων νὰ σκεφθῶσιν οἱ σύγχρονοι, ἀνέπτυξε νέας ἀρχάς, ἀποδεκτὰς γενομένας ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης. Ἐστιγματίσει τὴν ποινικὴν νομοθεσίαν τοῦ αἰῶνος, ἐξύμνησε δὲ τὸ ὀρκωτικὸν σύστημα, οὐ τὴν πρώτην ἐμφάνειαν ἐζήτησεν ἐντὸς τῶν δρυμῶνων τῆς Γερμανίας. Καὶ ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο, συναθλητῆς τοῦ Μοντεσκίου ἐν τῷ ὑπὲρ τῆς κοινωνικῆς εὐνομίας ἀγῶνι, ὁ ἐγκωμιαστὴς τοῦ *Πνεύματος τῶν Νόμων* Βολταῖρος διὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς φωνῆς καὶ αὐθεντείας αὐτοῦ ἀπήτησε τὴν μεταρρυθμίσειν τοῦ καθεστῶτος ποινικοῦ συστήματος, ὡς ἐπίσης ὁ γενναῖος, εὐγενὴς καὶ φιλόθρωπος Ἴταλὸς Βεκκαρίας διὰ τοῦ περὶ *Ἀδικημάτων καὶ Ποινῶν* συγγράμματος. Ἐὐκῆρος δ' αὐτοῦ μείζον ἐγένετο ἐν Ἀγγλίᾳ, ἧς οἱ πολιτειολόγοι, καθὰ πολλάκις παρετηρήθη, ἀνεκάλυψαν τὸ πνεῦμα τῆς ἀγγλικῆς Πολιτείας ἐν τῷ *Πνεύματι τῶν Νόμων*. Ἐν Γερμανίᾳ ἐπίσης ὁ Ἐμμανουὴλ Κάντιος ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ρηξικελεύθου τούτου βιβλίου ἐν τῇ περὶ δικαίου καὶ πολιτείας θεωρίᾳ αὐτοῦ.

Ἄλλ' ἰσχυρὰ ἰδίᾳ ἐγένετο ἡ ἐπίδρασις τοῦ Μοντεσκίου ἐν Γαλλίᾳ, καὶ αὐτοῦ τοῦ φιλοσόφου τῆς *Κοινωνικῆς Συμβολῆς* ὁμολογοῦντος, ὅτι ὑπέστη αὐτήν. Ἐν τῇ στιγμῇ τῆς ἐκρήξεως τῆς μεγάλης ἀνατροπῆς τὸ κῆρος τοῦ Μοντεσκίου καθίσταται ἀξιωματικόν. Ὁ Μιραμπώ, οἱ Συνταγματικοί, ἐν μέρει οἱ Γιρονδῖνοι κατὰ τὰ δόγματα αὐτοῦ ἀποπειρῶνται νὰ ὀργανώσωσι τὴν νέαν κοινωνίαν. Ἀλλὰ τοῦ ρεύματος τῆς Ἐπαναστάσεως ἀκατασχέτως βαίνοντος πρὸς τὴν καταστροφὴν, δὲν ἐξέρχουν ταῦτα πρὸς τὸν σκοπὸν, ὃν ἐπεζήτηει ἡ κορυφαντιῶσα συνείδησις ἐκμανέντος λαοῦ, ἐπιζητοῦντος τὴν καταστροφὴν χάριν τῆς καταστροφῆς. Πρὸ τοῦ ἐπιτείλαντος εἰδώλου τοῦ Ρουσσώ ὁ Μοντέσκιος ἐξηφανίσθη, μὴ ἐπαρκῶν εἰς τὰς ροπὰς τῶν ἀναρχικῶν ἐκείνων καιρῶν. Οὕτως ἀνεκηρύχθη προφήτης τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τῆς ἐξελισσομένης νέας κοινωνίας ὁ συγγραφεὺς τῆς *Κοινωνικῆς Συμβολῆς*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Ἰωάννης Ἰακώβος Ρουσσώ.

Τὸ δίκαιον τῆς Ἐπαναστάσεως ἐκδηλοῦται πρωτίστως διὰ τῆς θεωρίας τοῦ Ἰωάννου Ἰακώβου Ρουσσώ. Ὅτι μέχρι αὐτοῦ στοιχειωδῶς μᾶλλον καθωρίζετο ἔλαμβανεν ἤδη πλήρη ὑπόστασιν. Ἡ θεωρία τῆς Κοινωνικῆς Συνθήκης ἀνελύετο ἐν τῇ εὐρείᾳ αὐτῆς ἐννοίᾳ οὐχὶ ὡς ἀφετηρία τοῦ κοινωνικοῦ καθεστώτος, ἀλλ' ὡς θεσμὸς δρῶν καὶ λειτουργῶν, μηδέποτε παραιτούμενος τοῦ ἑαυτοῦ δικαίου. Πρὸ τοῦ Ρουσσώ οἱ θεωρητικοὶ αὐτῆς, συντηρητικοὶ τε καὶ ἐπαναστατικοί, ἀνεγνώριζον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὸ ἐν τῇ ροῇ τῶν αἰῶνων δημιουργηθὲν καθεστῶς, τὸ κῦρος αὐτοῦ. Ἄλλ' οὗτος ἠρνήθη ἐξ ὀλοκλήρου τὰ δεδομένα. Ὁ ἄνθρωπος, κατ' ἀνάγκην καταστάς μέλος τῆς κοινωνίας, τηρεῖ ἐν αὐτῇ πλήρη τὴν συνείδησιν τῶν ἑαυτοῦ δικαιῶν, καὶ ἰδίᾳ τῆς ἐλευθερίας, ἧς τὴν ἐνέργειαν ἐπιδιώκει ἐν τῷ βίῳ· οὐδέποτε ὑποκύπτει εἰς τὴν ἱστορικὴν ἀνάγκην τῆς ὑφισταμένης κοινωνίας, ἣν δικαιούται νὰ μεταρρυθμίσῃ, νὰ καταλύῃ αὐθαιρέτως. Οὐδὲν αὕτη κέκτηται δίκαιον, διότι ἐν μόνον ὑφίσταται ἀληθῶς τοιοῦτον, τὸ τῆς ἐλευθερίας, ὃ περ δικαιούται νὰ ἐξασκήσῃ ὁ ἄνθρωπος, ρυθμίζων τὰ κατ' αὐτόν. Ἡ τοιαύτη ἐξέλιξις τῆς θεωρίας τῆς Κοινωνικῆς Συνθήκης καὶ τῆς ἐλευθερίας, ἀμφισβητούσης τὸ κῦρος παντὸς ἱστορικοῦ δεδομένου, ἄγει εὐθὺς εἰς τὸ πόρισμα τῆς ἀειρροῦ φορᾶς τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἐν τῷ κηρύγματι τούτῳ, διότι ἡ θεωρία ἀμέσως λαμβάνει χαρακτηριστῆρα κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ὁμολογίας, συνοψίζεται ἡ ἐπαναστατικὴ περὶ δικαίου ἰδέα τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος. Ὁ Ρουσσώ εἶνε ὁ ἀληθὴς ἄνθρωπος αὐτοῦ. Πληθεῖος, αἰσθανθεὶς ἐν ἑαυτῷ τὴν κλῆσιν Σπαρτάκου τῆς ἐλευθερίας, ὑπὲρ πάντα ἄλλον συνετέλεσε νὰ παράσχη ὑπόστασιν εἰς τὸ αἰθέριον ἰδεῶδες τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐσκέπτετο, ἀμφέβαλλε περὶ τοῦ ἐνεστώτος, οὐδὲν ἀναγνωρίζων αὐτῷ ἱστορικὸν κῦρος καὶ δίκαιον, ἀλλ' ἅμα καὶ ἐνεθουσία, ἐνορῶν ἐν τῷ μέλλοντι τὴν

ἡῶ κρείττονος κόσμου. Ἐκέκτητο πάντα τὰ μειονεκτήματα καὶ τὰ πλεονεκτήματα τοῦ Ἀπεσταλμένου: τὴν περιφρόνησιν πρὸς τὸ καθεστῶς, οὐ πλείστους θεσμοὺς ὠλιγόρησε καὶ κατεπάτησεν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ τῆς νέας δημιουργίας, οἶαν συνελάμβανεν ἐν ταῖς ὀπτασίαις αὐτοῦ ἐξημμένος ἐγκέφαλος. Ἡ κοινωνικὴ παθολογία πλεον ἢ ἄπαξ ἀνέλυσε τὸν χαρακτῆρα τοῦτον, πληρουμένου τοῦ πολυθρυλήτου δόγματος τοῦ γερμανοῦ φιλοσόφου: *Εἶνε δυσδιάκριτα τὰ ὅρια τῆς μεγαλοφυΐας καὶ τῆς παραφροσύνης*. Ὁ δέκατος ὄγδος αἰὼν δὲν παρήγαγε βιαιότερον ἀνατροπέα· ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐπανάστασις ἐνθουσιωδέστερον θεωρητικόν.

Τὸ ἰδεῶδες τοῦ φιλοσόφου εἶνε ὁ ἄγριος, ὁ φυσικὸς ἄνθρωπος (l'homme sauvage). Ἀληθὴς ἄνθρωπος εἶνε ὁ ἐκτὸς τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, μόνος ἐν μέσῳ τῆς φύσεως, ἐν ἀπολύτῳ βιῶν ἐλευθερίᾳ. Πᾶν ὅτι ἡ κοινωνία καταναγκασθεῖσα ἐδημιούργησεν εἶνε ψεῦδος, ἐπακολούθημα τῆς διαφθορᾶς τοῦ ἀνθρώπου, κοινωνικοῦ ἐξ ἀνάγκης καταστάντος. Ὁ λεγόμενος πολιτισμὸς, αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστῆμαι, τὰ γράμματα, τὸ θέατρον, ἡ βιομηχανία, πᾶσα ἐν γένει ἡ ἱστορικὴ τῶν ἀνθρώπων ἐργασία καὶ ἀνάπτυξις κατ' οὐδὲν συνεβάλετο πρὸς τὴν ἠθικὴν αὐτῶν τελείωσιν, πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν. Ἐντεῦθεν ἡ ἀνισότης, ἐπακολούθημα τῆς κοινωνικῆς ἐνότητος, ἀλλ' ἐναντία πρὸς τὸν φυσικὸν νόμον, τὸν νόμον τῆς ἐλευθερίας.

Ἐπὶ τῶν δογμάτων τούτων βασιζέται τὸ πολιτικὸν εὐαγγέλιον τοῦ Ρουσσώ, τῆς *Κοινωνικῆς Συνθήκης*, καθιστάμενον ἅμα τῇ δημοσιεύσει αὐτοῦ Εὐαγγέλιον τῆς Γαλλίας.

Πάντες οἱ πρὸ αὐτοῦ πολιτειοδίφαι ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν ὀρισμένου κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον πολιτεύματος, κοινωνικοῦ καὶ ἱστορικοῦ περιέχοντος. Οὐδεὶς σχεδὸν ἐξέβη τῶν ὀρίων τῆς κρατούσης κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς τάξεως, τῶν πόθων αὐτῆς. Ἐκαστος ἐμελέτησε διὰ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς μεθόδου τοὺς θεσμοὺς τῆς Πολιτείας, ἐν ἧ ἔζησεν, ἐκ δὲ τῆς μελέτης ταύτης ἐξήγαγε τὰ θεωρητικὰ αὐτοῦ πορίσματα. Καὶ ὅτε δ' ἀκόμη ὑφίσταται ἐκ φυσικῆς συγγενείας τὴν πνευματικὴν ἐπιρροὴν ἀπωχημένων χρόνων καὶ ἰδεῶν, τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἀνδρός, εἶνε πάντοτε ὁ ἄνθρωπος τοῦ αἰῶνος. Ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Πολύβιος, ὁ Αὐγουστίνος, ὁ Ἀκκινάτης, ὁ Μακιαβέλλης, ὁ Χόββης, ὁ Μοντέσκιος, εἶνε τρανὰ παραδείγματα τοῦ κανό-

νος. Καὶ ὁ θεωρητικὸς τῆς Κοινωνικῆς Συνθήκης δὲν διαφεύγει βεβαίως αὐτόν. Ὑφίσταται ἀκουσίως τὴν ἐπίδρασιν τοῦ αἰῶνος καὶ ὡς πλείστοι τῶν συγχρόνων τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐλληνικῆς Πολιτείας, ἧς ἀντίτυπον νομίζει ὅτι βλέπει ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ Γενεύῃ, ἀλλὰ πρὸ παντὸς τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ εἶδωλον ἀξιοῖ νὰ φέρῃ τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν Πολιτείας, μήπω πραγματωθείσης, φυσικῆς Πολιτείας, ἣν ὀφθαλμὸς ἀνθρώπου οὐκ εἶδε καὶ νοῦς οὐκ ἔγνω. Αἰσθάνεται βδελυγμίαν πρὸς τὰ ἱστορικὰ δεδομένα, τὸ δὲ μῖσος τοῦτο ἐκδηλοῖ ἐν πάσῃ στιγμῇ. Πᾶν ὅτι ἐδημιούργησε τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου, τὸν πολιτισμόν, εἶνε δι' αὐτόν μυσαρὸν καὶ ἀπόβλητον, διότι εἶνε κοινωνικὸν δεδομένον. Ἡ ὀρησκεία, ἡ οἰκογένεια, ἡ ἰδιοκτησία δὲν εὐρίσκουσι χάριν παρὰ τῷ προφῆτῃ τούτῳ τῆς φυσικῆς κοινωνίας. Εἶχεν ἰδίαν ἐν τῷ βίῳ ὀρησκείαν, τὰ καθήκοντα καὶ τὰ δικαιώματα ἐνόησεν ἄλλως ἢ οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, κατεδίκασε τὴν ἰδιοκτησίαν ὡς ἀφετηρίαν ἀνισότητος καὶ δυστυχίας, κατεφρόνησε τὴν οἰκογένειαν καὶ τοὺς θεσμοὺς αὐτῆς, τὰ αἰσθήματα καὶ τὸ συγκρατοῦν φίλτρον, αὐτὸς ἑαυτὸν παρασχών τούτου παράδειγμα, καὶ ἐκηρύχθη καὶ κατὰ τῆς τῆς Πολιτείας, δεσμευούσης τὴν φυσικὴν τῶν ἀνθρώπων ἐλευθερίαν καὶ αὐτονομίαν.

Ἡ φύσις εἶνε μία, ἐνιαία καὶ ἀδιαίρετος· συνωδὰ δὲ τῷ νόμῳ τούτῳ πρέπει νὰ ὀργανωθῇ καὶ ἡ πολιτικὴ κοινωνία, ἥτις εἶνε ἀπείκασμα αὐτῆς. Τοιαύτη οὕσα ἔχει μίαν βούλησιν, δὲν ἀνέχεται ἄλλην πλὴν αὐτῆς δύναμιν καὶ ιδέαν, δικαιουῦται ἄρα ν' ἀπορροφᾷ πᾶσαν ἄλλην, ἧς ἡ ὑπαρξίς ἤθελε ταραξῆ τὴν ἐνότητα καὶ τὴν εὐκοσμίαν αὐτῆς.

Ἡ Πολιτεία εἶνε ὀργανισμὸς, παραπλήσιος τῷ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Ὅτι ἐν τούτῳ ἡ κεφαλή, τοῦτο ἐν ἐκείνῃ ἡ ὑπερτάτη ἀρχή. Ἡ ἐμπορία, ἡ βιομηχανία καὶ ἡ γεωργία εἶνε τὸ στόμα καὶ ὁ στόμαχος, ἡ δὲ δημοσία οἰκονομία τὸ αἷμα. Οἱ πολῖται εἶνε τὸ σῶμα καὶ τὰ μέλη, δι' ὧν κινεῖται, ζῆ καὶ ἐργάζεται ἡ μηχανή. Μεταξὺ πάντων τούτων ὑφίσταται ἐνότης καὶ ἀλληλεγγύη· πᾶσα δὲ προσβολὴ ἤθελεν ἐπωδύνως ἐπίδραση καὶ ἐπὶ τοῦ ἐγκεφάλου.

Συνωδὰ τῇ ἀρχῇ ταύτῃ θεμελιουμένη ἡ Πολιτεία οὐδεμίαν ἄλλην ἀνέχεται ἐκτὸς ἑαυτῆς ἐξουσίαν, ἄλλως θὰ ἐπήρχετο διάλυσις καὶ ἀποσύνθεσις τοῦ κοινωνικοῦ σώματος. Πᾶν τὸ συμφυὲς ἀνήκει αὐτῇ· ἡ οἰκογένεια, ἡ ἰδιοκτησία. Ἐν τῇ σημερινῇ αὐτῆς καταστάσει ταῦτα

εἶνε ἀρνήσεις τῆς κοινωνικῆς ἐνότητος, τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ δικαίου τῆς Πολιτείας, δὲν ἔχουσιν ἄρα λόγον ὑπάρξεως. Ὁ πρῶτος θεμελιωτῆς τῆς ιδιοκτησίας ὑπῆρξεν ἐχθρὸς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὀδηγήσας αὐτὸ εἰς τὸ ἔγκλημα καὶ τὴν ἀθλιότητα διὰ τῆς ἀναρρήσεως τῆς πολιτικῆς κοινωνίας καὶ τῆς ιδιοκτησίας.

Ὁ ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἐλεύθερος, ἀλλ' εἰ καὶ πιστεύει ἑαυτὸν κύριον τῶν ἄλλων, εἶνε μᾶλλον αὐτῶν δοῦλος. Ἡ τοιαύτη κατάστασις δὲν ἀπορρέει ἀπὸ τῆς φύσεως, ἀλλ' ἀπὸ τῆς κοινωνίας, ἥτις κατέστη ἱερὸν δίκαιον, ἀποτελοῦν τὸ θεμέλιον πάντων τῶν ἄλλων δικαίων. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν προέρχεται ἀπὸ τῆς φύσεως, θεμελιούται ἄρα διὰ τῆς συνθήκης. Οὕτως ἐρείδεται ἐπ' αὐτῆς ἡ οἰκογένεια, ἡ παλαιότητα πασῶν τῶν κοινωνιῶν καὶ ἡ μόνη φυσικὴ. Ἰὰ τέκνα μένουσι παρὰ τῷ πατρὶ ἔφ' ὅσον χρόνον ἔχουσιν ἀνάγκην αὐτοῦ, ἐκλιπούσης δὲ ταύτης, διαλύεται ὁ φυσικὸς δεσμός, ἂν δ' ἐξακολουθῶσι μένοντα παρ' αὐτῷ, τοῦτο προέρχεται οὐχὶ ἐκ φύσεως, ἀλλ' ἐθελουσίως.

Ἡ τοιαύτη φυσικὴ κατάστασις δὲν δύναται νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ μακρὸν χρόνον, ἤθελε δ' ἀπολεσθῇ τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἂν δὲ μετέβαλλε τρόπον ζωῆς. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἄνθρωποι μόνον διὰ τῆς ἐνότητος τῶν ἀτομικῶν δυνάμεων δύνανται νὰ κατισχύσωσι πάσης ἀντιστάσεως, ἐδημιούργησαν κοινωνίαν πρὸς ἐξασφάλισιν ἑαυτῶν. Οὐδεὶς δικαιούται νὰ προσβάλῃ ἐν τῶν μελῶν τοῦ κοινωνικοῦ τούτου σώματος, τῆς Πολιτείας, τὸ καθῆκον δὲ καὶ τὸ συμφέρον ὑποχρεοῦσι τό τε ὅλον καὶ τὰ συμβληθέντα μέρη εἰς ἀλληλοβοήθειαν. Μία καὶ μόνη ὑφίσταται βούλησις, ἡ τῆς Πολιτείας. Ἐκαστον ἄτομον, ὡς ἄνθρωπος, δύναται νὰ ἔχῃ ἰδίαν βούλησιν, ἀντίθετον πρὸς τὴν καθολικὴν, ἣν ἔχει ὡς πολίτης, ἐν τούτοις οὐδεὶς δικαιούται ν' ἀρνηθῇ ὑπακοὴν εἰς αὐτήν, ἄλλως καταναγκάζεται ὑπὸ τῆς καθολικῆς βουλήσεως τῆς Πολιτείας.

Ἡ πολιτικὴ κοινωνία τέλος ἔχει τὸ κοινὸν συμφέρον. Ἄν ἡ τῶν συμφερόντων ἀντίθεσις κατέστησεν ἀναγκαῖον τὸν σχηματισμὸν τῶν κοινωνιῶν, ἡ ἁρμονία τούτων κατέστησεν αὐτὸν δυνατὸν· ἐντεῦθεν δ' ἐκδηλοῦται ἡ κοινωνικὴ κυριαρχία, ἐκπροσώπησις οὕσα τῆς καθολικῆς βουλήσεως, οὐδέποτε δὲ δυναμένη νὰ ἀπαλλοτριωθῇ ἢ νὰ διαιρεθῇ ἢ νὰ μεταβιβασθῇ καὶ ἐξασκοῦσα ἀπόλυτον κράτος ἐπὶ τῶν ἀτόμων, ὧν ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἐλευθερία δυνάμει τῆς Κοινωνικῆς Συνθήκης ἐξαρτῶνται ἀπὸ τῆς Πολιτείας· ἐπίσης δὲ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον πάσα

πρᾶξις τῆς βουλήσεως ταύτης ὑποχρεοῖ ἐξίσου ἅπαντα τὰ μέλη τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, μηδεμιᾶς ὑφισταμένης μεταξύ αὐτῶν διακρίσεως.

Ἡ Κοινωνικὴ Συνθήκη παρέχει ὑπόστασιν καὶ ζωὴν εἰς τὸ πολιτικὸν σῶμα καὶ τὴν βούλησιν αὐτοῦ διὰ τῆς νομοθεσίας. Οἱ νόμοι εἶνε ἀναπόδραστοι ὅροι τῆς ὑπάρξεως κοινωνικῆς ἐνότητος, δέον δὲ νὰ τίθωνται ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Ἄλλὰ τίνι τρόπῳ; Ἡ καθολικὴ βούλησις εἶνε μὲν δικαία ἀείποτε, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πεφωτισμένη, πολλάκις δὲ δύναται νὰ πλανηθῇ. Ὁ λαὸς βούλεται τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ δὲν βλέπει αὐτὸ πάντοτε. Ἐντεῦθεν παρίσταται ἀνάγκη ἀνδρός, δυναμένου νὰ ἀνακαλύψῃ τοὺς συμφυρωτάτους τοῖς ἔθνεσιν ἠθικοὺς ὅρους, πνεύματος ὑπερέρου τῆς ἐπιδράσεως ἀνθρωπίνων παθῶν. Ὁ περιληπτικὸς οὗτος ἄνθρωπος ἔσται ὁ κοινωνικὸς μικρόκοσμος, ὁ περιλαμβάνων ἐν ἑαυτῷ τὴν συνείδησιν τοῦ συνόλου, οὐ τὴν διοργάνωσιν καὶ τὴν εὐκοσμίαν κέκληται νὰ ἐπιτελέσῃ. Ὁ νομοθέτης τοῦ Ρουσσώ εἶνε ὁ νομοθέτης τῶν παλαιῶν ἡμερῶν τῆς ἀνθρωπότητος, Μανοῦ τις ἢ Μωϋσῆς, Λυκοῦργος ἢ Νουμάς· ἐξάισιον πρόσωπον, οὗ ἡ φυσιογνωμία προσεγγίζει μᾶλλον τῇ περιόδῳ τῶν θρύλων. Σπανίως κατενοήθη ἡ ἀποστολὴ καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ νομοθέτου οὕτως ἐναργῶς. Ἄλλ' ἔσχεν ἐπακολουθήματα ὀλέθρια. Ὅτε ὁ Ροβεσπιέρρος, συλλαβὼν περὶ τοῦ ὑποκειμένου αὐτοῦ τοιαύτην ὑψηλὴν ἔννοιαν, παρωδῶν τὸν νομοθέτην τοῦ προφήτου, οὐ αὐτὸς ἦτο ὁ πολιτικὸς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς ἀνθρωπότητος ἀπεσταλμένος, ζητῶν νὰ ὑποκαταστήσῃ τὴν γενεὰν αὐτοῦ εἰς τὰ ἱστορικὰ ἄλλης δικαιώματα, νὰ νομοθετήσῃ νέαν θρησκείαν, νέαν ἠθικὴν, νέαν κοινωνίαν τῇ χειραγωγίᾳ ἀφηρημένων δογμάτων, ὑπὸ τῆς θεωρίας ταύτης τοῦ Ρουσσώ ἐνεπνέετο· ὅτε ὁ Ναπολέων, συνεχίζων τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς, αὐθαιρέτως ἐδημιούργει νέα κοινωνικὰ καθεστῶτα ἐξ ὀνόματος τῆς ἐθνικῆς σωτηρίας, ἠδιαφύρει δ' ἐπίσης διὰ τὰ ἱστορικὰ δεδομένα, τὸν περιληπτικὸν τοῦτον ἄνθρωπον, τὸν μικρόκοσμον τοῦ θεωρητικοῦ τῆς Κοινωνικῆς Συνθήκης ἐφαντάζετο ἀναμφιβόλως. *L'état c'est moi.* Ὅσῳ τὸ ἐγὼ τοῦτο αὐστηρότερον ἐκτυποῦται ἐν τινι προσωπικότητι, τοσοῦτῳ μᾶλλον ἐπιτυγχάνεται ὁ σκοπὸς τῆς πολιτικῆς κοινωνίας· ἡ βούλησις αὐτῆς ἐνοποιεῖται, καθίσταται ἄρα μᾶλλον ἰσχυρά. Τοιαύτη ἦτο κατ' οὐσίαν ἡ πολιτικὴ θεωρία τοῦ Ρουσσώ, ἀλλ' ἅμα καὶ ἡ τῆς Γαλλίας μετ' ὀλίγον, ὑπὸ τε τὴν Δημοκρατίαν

καὶ τὴν Μοναρχίαν. Πόσον δίκαιον εἶχεν ὁ Ἀριστοτέλης, διδάσκων ὅτι « τὸ λίσαν ἐνοῦν ζητεῖν τὴν πόλιν οὐκ ἔστιν ἄμεινον ! »

Καλλίστη Πολιτεία εἶνε ἐκείνη, ἐν ἣ ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἰσότης βι-
οῦσιν ἐν ἁρμονίᾳ· τοῦτο δὲ δὲν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ἄλλως ἢ διὰ
προσφόρων νόμων, συμφώνων πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ καὶ τὴν φύσιν
τοῦ τόπου. Οὗτοι οἱ νόμοι εἶνε πολιτικοὶ ἢ θεμελιώδεις, ἀστικοὶ καὶ
ποινικοί. Ἄλλ' ἐκτὸς τούτων ὑπάρχει καὶ ἄλλη κατηγορία νόμων, ἡ
πασῶν σπουδαιοτάτη, ἣτις οὐδ' ἐπὶ τοῦ μαρμάρου χαράσσεται, οὐδ'
ἐπὶ τοῦ χαλκοῦ, ἀλλ' ἐν ταῖς καρδίαις τῶν πολιτῶν. Οἱ νόμοι οὗτοι
ἀποτελοῦσι τὸ ἀληθὲς σύνταγμα τῆς Πολιτείας, ἐνισχύονται καθ' ἐκά-
στην ὅτε δ' οἱ ἄλλοι γηράσκουσιν, ἐμψυχοῦνται ἢ συμπληροῦνται ὑπ'
αὐτῶν, ὑποκαθιστάντων ἀνεπαισθήτως τὴν ἰσχὺν τῆς συνηθείας εἰς τὴν
τῆς αὐθεντείας· εἶνε τὰ ἦθη, τὰ ἔθιμα καὶ πρὸ παντὸς ἡ δημοσία
γνώμη, ἀφ' ἧς ἐξαρτᾶται ἡ ἐπιτυχία πάντων τῶν ἄλλων.

Πολλάκις συνεζητήθη ποῖον τὸ κάλλιστον κυβερνήσεως εἶδος, χωρὶς
νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι ἕκαστον τούτων ὅτε μὲν εἶνε τὸ κάλλιστον, ὅτε
δὲ τὸ χεῖριστον. Ἐὰν πρώτιστα ἐν τούτοις εἶνε τρία : τὸ δημοκρατικόν,
τὸ ἀριστοκρατικόν καὶ τὸ μοναρχικόν· καὶ τὸ μὲν πρῶτον εἶνε τὸ κάλ-
λιστον πάντων, ἀλλὰ δυσπραγματοποίητον· δύναται τις δ' εἰπεῖν, ὅτι
οὐδέποτε ἐγένετο οὐδὲ γενήσεται ἀληθῆς δημοκρατία. Πρὸς ἐπιτυχίαν
ταύτης ἀπαιτεῖται εὐάριθμος λαός, εὐχερῶς δυνάμενος νὰ συναθροισθῇ
εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτό, ἐκάστου πολίτου δυναμένου νὰ γινώσκῃ τοὺς ἄλ-
λους· ἀπλότης ἠθῶν, ἰσότης ἐν τῇ περιουσίᾳ, ἧς ἄνευ ἡ κοινωνικὴ
ἰσότης δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἐπὶ μακρὸν χρόνον. Ἡ τοιαύτη πολι-
τεία ὀφείλει νὰ ἐξοστρακίσῃ πᾶσαν πολυτέλειαν, ἣτις διαφθείρει συγ-
χρόνως τὸν τε πλούσιον καὶ τὸν πένητα. Ἡ δημοκρατία ὑπόκειται εἰς
ἐμφυλίους σπαραγμούς, ἀείποτε νεωτερίζουσα, ἔχουσα δὲ χρεῖαν πρὸς
συντήρησιν ἐγρηγόρσεως καὶ θάρρους. Ἐν γένει τοσοῦτον τελεία Κυ-
βέρνησις οὐ προσήκει ἀνθρώποις, μόνον δὲ λαὸς θεῶν ἡδύνατο νὰ κυ-
βερνηθῇ ὑπ' αὐτῆς.

Ἡ ἀριστοκρατικὴ Πολιτεία εἶνε γυσιική, κληρονομικὴ ἢ αἰρετή.
Καὶ ἡ μὲν πρώτη προσήκει λαοῖς, κεκτημένοις ἀπλᾶ ἦθη, ἡ δὲ δευ-
τέρα εἶνε τὸ χεῖριστον τῶν πολιτειακῶν εἰδῶν καὶ ἡ τρίτη εἶνε ἡ
καλλίστη, ἡ πράγματι ἀριστοκρατία. Ἐν αὐτῇ ἐκλέγονται τὰ μέλη
τῆς κυβερνήσεως, λαμβανομένης ὑπ' ὄψει τῆς εὐθύτητος αὐτῶν, τῆς

παιδεύσεως, τῆς πείρας· κυβερνῶσιν ἄρα οἱ σοφώτατοι, τοῦτο δὲ πρὸς ὄφελος τῆς Πολιτείας καὶ οὐχὶ πρὸς ἴδιον. Ἐντεῦθεν παρίσταται ἀνάγκη ἀνίσου διανομῆς τοῦ πλούτου ἄνευ βλάβης τῆς κοινωνικῆς εὐρυθμίας, ἀναγκαίου ὄντος ἵνα ἡ διαχείρισις τῶν δημοσίων ὑποθέσεων ᾖ ἐμπεπιστευμένη τοῖς δυναμένοις ν' ἀφιερῶσι πρὸς τοῦτο τὸν χρόνον αὐτῶν. Οὐχ ἤττον ὀφείλει νὰ γινώσκῃ ὁ λαὸς καὶ ν' ἀποδεικνύῃ πολ- λάκις, ὅτι ὑπάρχουσιν ἐν τῇ ἐκτιμῇ τῶν ἀνθρώπων λόγοι ἰσχυρότεροι τοῦ πλούτου.

Τὸ ἐπαισητότατον ἄτοπον ἐν τῷ μοναρχικῷ πολιτεύματι εἶνε ἡ δυσχέρεια τῆς εὐρέσεως καταλλήλου διαδόχου. Καὶ ἡ μὲν αἰρετὴ μοναρχία παρουσιάζει ἐπικίνδυνα διαλείμματα μεσοβασιλείας, θνήσκοντος τοῦ μονάρχου· ἐν τῇ ἐκλογῇ πρωτοστατοῦσιν ἡ διαφθορὰ καὶ ἡ ραδιουργία. Ὁ δὲ μονάρχης, εἰς ὃν ἡ χώρα ἐπωλήθη, θέλει πωλήσῃ αὐτὴν ἐπίσης, ἀποζημιούμενος διὰ τὸ χρῆμα, ὅπερ ἐξεβίασαν ἀπ' αὐτοῦ οἱ ἐκλέκτορες, θᾶσσον δὲ ἢ βραδύτερον τὰ πάντα καθίστανται ἀργυρώνητα ὑπὸ τοιαύτην διοίκησιν. Ἐντεῦθεν ἡ ἀνάγκη τῆς κληρονομικῆς μοναρχίας παρά τισιν οἰκογενείαις πρὸς ἀποφυγὴν ἐμφυλίων ἀγῶνων. Ἐν τῇ μεσοβασίλειᾳ τῆς αἰρετῆς μοναρχίας συμβαίνουσι πλεῖστα ἄτοπα, στάσεις, ἀταξία· τούτου δ' ἕνεκα προουκρίθη ὑπὸ τῶν λαῶν ἡ φαινομενικὴ γαλήνη τῆς κληρονομικῆς μοναρχίας, ἔστω καὶ ὑπὸ ἡγεμόνας τέρατα, παιδιά, μωρούς. Ἀληθῶς, ἀνὴρ, ἀνατραφεὶς ν' ἄρχῃ τῶν ἄλλων, στερεῖται συνήθως δικαιοσύνης καὶ λόγου· πλημμελεστάτη γίνεται ἡ ἀνατροφή τῶν ἡγεμονοπαίδων· τὸ δὲ βασιλεύειν εἶνε ἐπιστήμη, χρήζουσα ἐκμαθήσεως.

Τὸ εἶδος τῶν κυβερνήσεων παραλλάσσει κατὰ τόπον· διότι ἡ ἐλευθερία δὲν εἶνε προῖον πάντων τῶν κλιμάτων, οὐδὲ προσήκει πᾶσι τοῖς λαοῖς. Ἡ ἐξωτερικὴ φύσις ἐξασκεῖ μεγίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς μορφώσεως τῶν πολιτευμάτων, τοῦ λαοῦ, τοῦ κυρίου αὐτῶν παράγοντος, καθισταμένου μᾶλλον ἢ ἤττον ζωηροῦ, ἐπιρρεπεστέρου ἢ μὴ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν· ἡ γονιμότης ἢ ἡ στείρωσις τόπου τινός, ἡ ἐργατικότης ἢ ἡ νωθρεία τῶν κατοίκων, ἡ σωματικὴ ἢ ἡθικὴ ἰσχὺς αὐτῶν, ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις, πάντα ταῦτα σχετίζονται πρὸς τὴν μόρφωσιν τοῦ πολιτεύματος. Ἐντεῦθεν τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ μὲν Μοναρχία προσ- ἤκει πλουσίοις λαοῖς, ἡ Ἀριστοκρατία τοῖς κεκτημένοις μέτριον πλοῦτον καὶ ἡ Δημοκρατία τοῖς ὀλιγαρίθμοις καὶ πένησιν.

Ἡ θεωρία τῆς ἀντιπροσωπείας τοῦ λαοῦ εἶνε ψευδὲς καὶ ἀνυπόστατον πλάσμα. Ἡ κυρίαρχία δὲν δύναται ν' ἀντιπροσωπευθῆ δι' ὄν λόγον δὲν δύναται καὶ ν' ἀπαλλοτριωθῆ, καθὸ ὑφισταμένη ἐν τῇ καθολικῇ βουλήσει· ἀλλ' ἡ βούλησις δὲν ἀντιπροσωπεύεται. Οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ οὐδὲ εἶνε, οὐδὲ δύνανται νὰ ἦνε, ἀντιπρόσωποι αὐτοῦ· εἶνε ἐπιμεληταί, μὴ δυνάμενοι ν' ἀποφασίσωσι τι ὀριστικῶς. Νόμος, μὴ προσωπικῶς ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐπικυρωθεὶς, εἶνε ἄκυρος. Ὁ ἀγγλικὸς λαὸς φρονεῖ, ὅτι εἶνε ἐλεύθερος, ἀλλ' ἀπατᾶται· εἶνε τοιοῦτος κατὰ τὴν ἐκλογὴν μόνον τῶν ἀντιπροσώπων, καθίσταται δὲ πάλιν δούλος. Εἶνε ἐλεύθερος ἄρα λαὸς τις, ἐκλέγων ἀμέσως τὴν κυβέρνησιν, ἀληθῶς ἀπὸ τῆς ἐλευθέρας αὐτοῦ βουλήσεως ἀπορρέουσιν.

Πολλάκις ἡ Πολιτεία δύναται νὰ κινδυνεύσῃ μεθ' ὅλην τὴν ἀγαθότητα τῶν νόμων καὶ τὴν εὐεξίαν τοῦ κοινωνικοῦ σώματος. Πρὸς σωτηρίαν αὐτῆς τότε ἐπιβάλλονται ἔκτακτα μέτρα, ὧν τὸ δραστηκώτατον εἶνε νὰ κοιμηθῶσιν ἐπὶ τινὰ χρόνον οἱ νόμοι. Ἀνάγκη ν' αὐξηθῆ ἡ ἐνέργεια τῆς κυβερνήσεως, τοῦτο δ' ἐπιτυγχάνεται μόνον διὰ τῆς συγκεντρώσεως αὐτῆς εἰς ἓν ἢ δύο πρόσωπα. Ἄν δ' οἱ νόμοι ἦνε πρόσκομμα, ἀναγορεύεται τις ὑπέρτατος ἀρχηγός, διακόπτων ἐπὶ τινὰ χρόνον τὴν λειτουργίαν αὐτῶν· οὗτος ὁ ἀρχηγός δύναται νὰ πράξῃ τὰ πάντα, ἐκτὸς τῆς νομοθεσίας. Ἀλλὰ συμφέρει τῇ κοινωνίᾳ ἡ ὑπερτάτη αὕτη ἀρχὴ νὰ μὴ παραταθῆ ἐπὶ μακρόν, διότι ἐν ταῖς κρίσεσιν, ὧν ἔνεκα θεμελιούται ἡ δικτατορία, ἐν τῶν δύο θέλει συμβῆ: ἢ θὰ καταστραφῆ ἡ Πολιτεία, ἢ θὰ σωθῆ· μὴ ὑφισταμένης ἄρα ἀνάγκης, ἡ δικτατορία καθίσταται τυραννικὴ ἢ ματαια.

Ἡ θρησκεία παρίσταται ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ διττῶς, ὡς θρησκεία τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὡς θρησκεία τοῦ πολίτου. Καὶ ἡ μὲν πρώτη, ἄνευ ναῶν, βωμῶν, ἱεροτελεστίας περιορίζεται ἐν τῇ ἐσωτερικῇ λατρείᾳ τοῦ ὑπερτάτου Θεοῦ καὶ εἰς τὰ αἰώνια τῆς ἠθικῆς καθήκοντα: εἶνε ἡ ἀγνή καὶ ἀπλῆ θρησκεία τοῦ Εὐαγγελίου, ὁ ἀληθὴς θεῖσμός, δυνάμενος νὰ κληθῆ *φυσικὸν θεῖον δίκαιον*. ἡ δὲ δευτέρα εἶνε τόπου τινὸς ἡ θρησκεία, δίδουσα αὐτῷ τοὺς θεούς, τοὺς πολιούχους προστάτας· ἔχει τὰ δόγματα αὐτῆς, τὰς ἱεροτελεστίας, τὴν ὑπὸ τῶν νόμων διαγεγραμμένην ἐξωτερικὴν λατρείαν· ἐκτὸς τοῦ πιστεύοντος ἔθνους, πάντα τᾶλλα εἶνε ἄπιστα, βάρβαρα. Τοιαῦται ἦσαν αἱ θρησκείαι τῶν πρώτων λαῶν. Πολιτεία, μὴ ἔχουσα ἀνεγνωρισμένην θρησκείαν, εἶνε ἀνή-

θικός, διότι ἠθικὴ καὶ θρησκευτικὰ εἶνε συμφυᾶ πράγματα, ἡ δὲ ἠθικὴ εἶνε βᾶσις τῆς Πολιτείας. Ἐκαστος ἄνθρωπος δύναται νὰ ἔχη προσωπικὴν θρησκευτικὴν πίστιν, ἀλλ' ἡ Πολιτεία ὀφείλει νὰ ἔχη ὠρισμένην, συντελοῦσαν πρὸς τὸν ὑπ' αὐτῆς ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν. Ἄν δέ τις τῶν πολιτῶν ἀρνῆται ν' ἀποδεχθῆ αὐτήν, ἐξορισθήτω· καὶ τοῦτο, οὐχὶ ὡς ἄθεος, ἀλλ' ὡς ἀκοινωνήτος, ἀνίκανος ν' ἀγαπήσῃ εἰλικρινῶς τοὺς νόμους, τὴν δικαιοσύνην καὶ ἐν ἀνάγκῃ νὰ θυσιάσῃ ἑαυτὸν εἰς τὸ καθῆκον· ἀλλ' ὁ ἀναγνωρίσας δημοσίᾳ τὰ δόγματα ταῦτα, συμπεριφερόμενος ἐν τούτοις ὡς ἄπιστος, θανάτῳ τιμωρηθήτω· διέπραξε τὸ μέγιστον τῶν ἐγκλημάτων, ψευθεὶς πρὸ τῶν νόμων (1).

Τὰ δόγματα ταῦτα τῆς Κοινωνικῆς Συνθήκης κατέστησαν τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἐπαναστατικῆς Δημοκρατίας ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Γαλλίας, μέχρι δὲ τῆς σήμερον χρησιμεύουσιν ὡς τοιαῦτα.

Ὡς εἶπον ἀλλαχοῦ, ἡ θεωρία ὑπῆρξε κατ' ἐξοχὴν ὄργανον καταστροφῆς, φέρει τὸν τόπον τῆς ἀρνήσεως ἢ τῆς δημιουργίας. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα δὲ τοῦτο οἱ πλείστοι τῶν καθεστώτων θεσμῶν ἀπεκηρύχθησαν. Ἡ ἀντιπροσωπικὴ Πολιτεία, μία τῶν σωφρονεστάτων κατακτήσεων τῶν νεωτέρων χρόνων, ἐπικρίνεται ἀμειλίκτως ὑπὸ τοῦ Ρουσσώ, πλανηθέντος ὑπὸ τῶν ἀρχαίων πολιτειῶν. Ἡ κυριαρχία, λέγει, δὲν ἀντιπροσωπεύεται οὐδ' ἀπαλλοτριούται· μόνος ὁ ἀμέσως μετέχων εἰς τὰ τῆς Πολιτείας εἶνε ἐλεύθερος, ὁ δὲ ἀγγλικὸς λαὸς εἶνε τοιοῦτος μόνον ἐν ἡ στιγμῇ ἐκλέγει τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτοῦ. Ἀλλὰ πῶς εἶνε δυνατὸν λαὸς, συμπαγῆς καὶ ἐνιαῖος, ἀπέραντον ἔκτασιν γῆς κατοικῶν, διεσκορπισμένος ἀνὰ πόλεις καὶ κώμας, νὰ συνέλθῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ πρὸς ἐκλογὴν τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν; Ἦτο δυνατὸν τοῦτο ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ὅποτε ἡ Πολιτεία περιωρίζετο κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐντὸς τῶν τειχῶν τοῦ ἄστεως. Ἀλλ' ἐν ταῖς νεωτέραις Πολιτείαις;

Ἡ ἱστορία διδάσκει, ὅτι αἱ συζητήσεις τῆς ἀγορᾶς διεξάγονται ἐν συγχύσει καὶ ἀταξίᾳ, ἐξαγοράζονται αἱ ἀποφάσεις τοῦ πλήθους ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν στιγμιαίου ἐνθουσιασμοῦ, ψυχολογικῶν συγκινήσεων, παθῶν, δημαγωγικῶν παραπλανήσεων· ἡκιστα δὲ πρωταγωνιστεῖ ἡ σκέψις καὶ ἡ ὀρθὴ κρίσις. Ἀλλ' ὅπου ὁ τόπος ἐκλέγει ἀντιπροσώπους τῆς ἐμπιστοσύνης αὐτοῦ καὶ τῆς ὑπολήψεως, ὧν τὰς ἀρχὰς ἐκ τῶν

(1) Contrat Social — Discours sur l'inégalité des conditions — De l'Économie politique.

προτέρων γινώσκει, ἀγρυπνεῖ νυχθημερόν ἐπὶ τῆς πολιτικῆς αὐτῶν πορείας ὁ τύπος, ἡ τετάρτη αὕτη τῶν ἐλευθέρων πολιτειῶν δύναμις, εἶνε ἀνεγνωρισμένον δὲ πανδήμως τὸ δίκαιον τῶν συναθροίσεων τοῦ λαοῦ, ἐν παντὶ ζητήματι ἐκδηλουμένης τῆς δημοσίας γνώμης, ὁ λαὸς ἀείποτε διατελεῖ ἐλεύθερος, εἰ καὶ ἐμμέσως δέ, διηνεκῶς μετέχει τῆς ἐξουσίας. Πᾶν τὸ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ἄρα πραττόμενον ὑφίσταται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐθνικῆς γνώμης. Οὕτως ἡ κυριαρχία ἐν τῷ πολιτεύματι δὲν εἶνε τυφλὴ δύναμις, ἐξ ἐνστίκτου ἐκδηλουμένη, ἀλλ' ἐνεργεῖ λελογισμένως ἐκάστοτε, μετὰ μελέτην, οὐχὶ δ' ἐξαρτωμένη ἀπὸ βιαίων δημοτικῶν παθῶν καὶ συμφερόντων.

Ἡ ἀπόλυτος κυριαρχία τοῦ λαοῦ εἶνε ἐπακολούθημα τῆς θεωρίας ταύτης· εἶνε ἡ καθιέρωσις τῆς ἀπολύτου δημοκρατίας, ἀναγορεύουσα εἰς πολιτικὸν σύστημα τὴν αὐθαίρετον βούλησιν, τὴν παμβασιλείαν τοῦ πλήθους. Ἡ βούλησις αὕτη, μεταφυσικὴ καὶ ἀφηρημένη, οὐδ' οὐρανοῦ, οὐδὲ γῆς που ἀπτομένη, ἀλλ' ὑφισταμένη μόνον ἐν τῇ θεωρίᾳ, οὐδὲ συνείδησιν τῶν πράξεων αὐτῆς ἔχει, οὐδ' εὐθύνην. Ὁ λαὸς συλλήβδην στερεῖται πραγματικῆς ὄντότητος, μὴ δυνάμενος νὰ σκεφθῆ καὶ νὰ ἐνεργήσῃ ὠρισμένως καὶ κατὰ συνείδησιν. Ποῦ κεῖται ἡ δεδηλωμένη αὕτη βούλησις τοῦ πλήθους; Ἐν τῷ ἀθροίσματι πασῶν τῶν γνώμων; Ἀλλὰ δύνανται αὗται, ὑφιστάμεναι τὴν ἐπίδρασιν ποικίλων ἐντυπώσεων καὶ κρίσεων, πορίσματα διαφόρου πνευματικῆς ιδιοφυίας, ἀντιθέτων ἰδεῶν καὶ συμφερόντων, νὰ συναντηθῶσιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἔν' ἀποτελέσωσι τὴν καθολικὴν βούλησιν τῆς ἀπολύτου κυριαρχίας; Ἄν δέ ποτε ἐνιαία τις γνώμη ἐξέλθῃ ἀπὸ τοῦ πολυκεφάλου τούτου θηρίου, τίς βεβαιοῖ, ὅτι τοῦτο ἐγένετο μετ' αὐστηρὰν μελέτην καὶ βάσανον;

Διὰ τῆς διαλεκτικῆς τῆς Κοινωνικῆς Συνθήκης ὁ Θωμᾶς Χόβσθης ἔπλασε τὴν παμβασιλείαν τῆς Πολιτείας, τὸ τέρας, ἐν ᾧ ἐκλείπει πᾶσα ζωὴ καὶ συνείδησις τῆς κοινωνίας· ὁ πολιτικὸς Λεβιάθαν τοῦ Ρουσσώ φέρει τὴν μορφήν δημοκρατικοῦ, ἐλευθέρου καθεστῶτος, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν οὐδόλως διαφέρει τοῦ ἀπολύτου Μονάρχου τοῦ ἄγγλου πολιτειοδίδου. Καὶ κατὰ μὲν τοῦ δεσπότη τούτου, ὅστις εἶνε ἐνσώματος, δύναται τις ν' ἀνταγωνισθῆ· ὡς τοιοῦτος φέρει εὐθύνην. Ἀλλὰ κατὰ τοῦ δεσπότη τῆς Κοινωνικῆς Συνθήκης, ἀφηρημένου, χιμαιρικοῦ, μετεώρου πλάσματος, τίς ὁ παλαίσων; Εἶνε Πρωτεύς, ἐκάστοτε μεταβάλλων φύσιν καὶ χρώματα, σκοποὺς καὶ ἰδέας, σκιῶδες εἶδω-

λον, ἄρα ἀνεύθυνον. Ἡ ἀπόλυτος τοῦ λαοῦ κυριαρχία, ἐνιαία καὶ ὁμοούσιος, καταλαμβάνουσα τὴν ἐξουσίαν, ἀκολουθεῖ τὴν αὐτὴν τῆ μοναρχία πορείαν· πᾶν τὸ ὑπ' αὐτῆς πραττόμενον πράττει ὡς ἐντολοδόχος τῆς καθολικῆς βουλήσεως, μόνον ἀνταλλάσσουσα τὸ χρυσοῦν στέμμα τοῦ ἀπολύτου Μονάρχου διὰ τοῦ ἐρυθροῦ σκούφου τοῦ λαϊκοῦ Αὐτοκράτορος. Μάριος καὶ Καῖσαρ, Ροβεσπιέρρος καὶ Ναπολέον, Λουδοβίκος Δέκατος Τέταρτος καὶ Ἑρρίκος Ὁγδοὺς εἶνε διάφοροι ἐνσαρκώσεις τῆς αὐτῆς πολιτικῆς φύσεως, ἀνεξελέγκτου παμβασιλείας ἐλέω Θεοῦ ἢ λαοῦ, θείας ἀρχῆς ἢ πανδήμου ψηφοφορίας. Ἀληθῶς φωνὴ λαοῦ φωνὴ Θεοῦ. Σκοτεινὴ, μυστικὴ, ἀνεύθυνος, σύμβολον ἔχει τὸ μυστήριον, δόγμα τὸ ἀλάθητον, οὐδεμίαν ἀνέχεται κριτικὴν συζήτησιν, πράττει τὰ πάντα κατ' ἐντολὴν ἀγνώστου καὶ ἀφηρημένης δυνάμεως, ἐπιτρέπει δὲ τὴν ἐλευθέραν κίνησιν τοῦ ἀτόμου μόνον καθ' ὅσον συμφέρει αὐτῇ. Ἡ πάνδημος ψηφοφορία, τὸ πιστεῦναι τοῦτο καὶ ἡ πανάκεια τῶν νεωτέρων κοινωνιῶν, εἶνε ἐπακολούθημα τῆς θεωρίας· ἀλλ' εἶνε ἅμα ὁ θρίαμβος τοῦ ἀριθμοῦ, τοῦ ποσοῦ κατὰ τοῦ ποιοῦ, ἡ ἐπικράτησις τῆς φυσικῆς βίας ἐπὶ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ιδέας, τῆς γαστρὸς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, τῶν κάτω ἐπὶ τῶν ἄνω, ἡ δ' ἀπ' αὐτῆς ἀπορρέουσα Κυβέρνησις ἀδύνατον νὰ ἐκπροσωπῇ τὴν ἠθικὴν καὶ πεφωτισμένην συνείδησιν τῶν ἀγαθῶν στοιχείων τοῦ ἔθνους. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐπέρχεται ἡ ἀπειλητικὴ στάσις τῆς μειονοψηφίας κατὰ τῆς πλειονοψηφίας, τῆς κατεχούσης τὴν ἐξουσίαν ὡς ἀντιπροσώπου τῆς καθολικῆς βουλήσεως. Οὕτως ἐκ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν δύο ἀντιπάλων δυνάμεων ἐγκαινίζεται ἐν τῇ Πολιτείᾳ ἡ δυσπιστία, τὸ μῖσος, ἡ ἀπέχθεια, ἀπαίσια δεινὰ, ἄγοντα εἰς τὴν σύγκρουσιν, τὴν ἐπανάστασιν.

Ἄνευ τοῦ Ρουσσῶ ἢ Γαλλία δὲν ἤθελεν ἐπαναστατήσῃ, εἶπεν ὑπερβαλλόντως πῶς ὁ Ναπολέον. Ἀληθῶς, δὲν ἦτο οὗτος ἀρχηγὸς σχολῆς ἢ καινορρήμων αἰρεσιάρχης, ἀλλ' αὐτὴ ἡ Ἐπανάστασις, ἥς διετύπου τὸν τελευταῖον λόγον. Πάντα τὰ παράτολμα ὄνειροπολήματα τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, ἡ λατρεία τοῦ φυσικοῦ βίου, ὁ θαυμασμὸς τῆς ἀρχαίας Πολιτείας, ἡ ἄρνησις τῆς ιδιοκτησίας, τὸ δόγμα τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ, εἶχον ἐπενέγκῃ πλήρη ἀναστάτῳσιν. Ἦτο ὁ προφήτης νέου κόσμου, ἐμπνέων τοὺς θερμοὺς ἀποστόλους τῆς Ἐπαναστάσεως, τοὺς φανατικοὺς αὐτῆς πολιτικούς. Ὅτε ὁ Ροβεσπιέρρος, ὁ συνεπέστατος τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ἐσκόπει νὰ λάβῃ ἐν τῇ Συμβατικῇ τὸν λό-

γον περί τῆς ἐθνικῆς θρησκείας, μετέβη εἰς τὸ δάσος τοῦ Μονμορανσύ, τὸ εἰδυλλιακὸν ἄσυλον τοῦ Ρουσσώ, ἵνα ἐμπνευσθῆ ἀπὸ τῆς σκιάς αὐτοῦ. Πᾶσα σχεδὸν φράσις τῆς Κοινωνικῆς Συνθήκης περιελήφθη ἐν τινι νόμῳ, κυβερνητικῷ προγράμματι, ἄρθρῳ ἡμερίδος κατὰ τοὺς καιροὺς ἐκείνους. Ὁ *Saint Just* ἐπιφωνεῖ, ὅτι ἡ Κοινωνικὴ Συνθήκη συνδέει τοὺς πολίτας πρὸς ἀλλήλους καὶ οὐχὶ πρὸς τὴν Κυβέρνησιν· οὐδαμῶς δ' ὑποχρεοῦται τις πρὸς συνθήκην, ἣν δὲν συνωμολόγησεν. Ἡ Κυβέρνησις καθίσταται τὸ νευρόσπαστον τῶν τολμηρῶν, ἐπιβάλλομένων ἐπὶ τῆς πλειοψηφίας, ὁ δὲ λαὸς εἶνε ὁ κύριος, δυνάμενος ἐκάστοτε νὰ τὴν ἐκμηδενίσῃ· κηρύσσεται ἐλεύθερος νὰ μεταβάλη τὰ καθεστῶτα κατ' ἀρέσκειαν, καὶ ἡ μεγαλειότης τῆς Πολιτείας, τέως ἐκπροσωπούμενη ὑπὸ μιᾶς κεφαλῆς, διεκδικεῖται ἤδη ὑπὸ ἀφηρημένου ὄντος, πολυκεφάλου Ἰδρας, κατὰ πᾶσαν στιγμὴν μεταβαλλούσης γνώμην. Ἐν τοιοῦτῳ ἐπαναστατικῷ παροξυσμῷ πᾶσα λογικὴ ἐκλείπει, ὀριαμβεύοντος μόνον τοῦ ἐνστίκτου, τοῦ πάθους, διοργανουμένης τῆς ἀναρχίας εἰς τέλειον πολιτικὸν σύστημα, ἀναγορευομένου τοῦ δικαίου τῆς ἐπαναστάσεως ὡς τοῦ πρώτου καὶ τελευταίου τῶν ἀνθρωπίνων δικαίων.

Ἡ ἐπαναστατικὴ ἀναρχία ἐν Γαλλίᾳ ὑπῆρξε τὸ ἱστορικὸν συμπέρασμα τῆς θεωρίας τῆς Κοινωνικῆς Συνθήκης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Ἡ Ἐπανάστασις ἐν Γερμανίᾳ. — Κάντιος, Φέιχτης.

Παραλλήλως τῇ Γαλλίᾳ ἐν τῷ μεγάλῳ ἀγῶνι ἤρξατο βαίνουσα ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος ἡ Γερμανία. Ἡ βαθεῖα ἐθνικὴ ἀτονία, ἣτις εἶχε καταλάβῃ τὴν κοιτίδα τῆς Μεταρρυθμίσεως μετὰ τὰς καταστροφὰς τοῦ Τριακονταετοῦς πολέμου, ἐξέλειπεν ὁσημέραι ὑπὸ τὴν ἐκ τῶν πανεπιστημίων ἐπίδρασιν, ἣτις κατ' ἐξοχὴν ἐξεδηλώθη διὰ τοῦ Φωτισμοῦ (*Aufklärung*). Ἡ Γερμανία τοῦ Δου-

θήρου ἐλάμβανεν ἤδη συνειδήσιν ἱστορικῆς ἀποστολῆς, ὁ δὲ λόγος τοῦ προφήτου τῆς Μεταρρυθμίσεως κατέκτα τέλεον τὴν ψυχὴν αὐτῆς. Ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς τῆς ἀρχομένης ἐπαναστάσεως ἀνήγγελλεν ὁ Λέσσιγκ τὸν ἀνατέλλοντα ἱστορικὸν κόσμον καὶ ἐκήρυττε τὸ νέον τῆς ἀληθείας Εὐαγγέλιον, καταρῶμενος τὸ γράμμα τοῦ νόμου, τὸ ρῖψαν τὴν Γερμανίαν ἀπὸ μακροῦ χρόνου εἰς τοὺς κόλπους τῆς πνευματικῆς νάρκης καὶ τῆς ἰουδαϊκῆς ἐρμηνείας τοῦ λόγου· καὶ ἐπεκαλεῖτο τὸν Λούθηρον, ἵνα ἀπαλλάξῃ τὸ γερμανικὸν ἔθνος ἀπὸ τῆς δουλείας τοῦ γράμματος, ὡς εἶχεν ἀπαλλάξῃ αὐτὸ ἄλλοτε ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς παραδόσεως. Μετὰ τὸν Λέσσιγκ ἡ ἐξέγερσις τῶν πνευμάτων καθίσταται ὁσημέραι ἐμφαντικωτέρα. Ἡ ἐν Γαλλίᾳ ἰδίᾳ τὴν ἐστίαν ἔχουσα ἐπαναστατικὴ κίνησις συγκοινωνεῖ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μετὰ τῆς ἐν Γερμανίᾳ πνευματικῆς ζυμώσεως. Μόνη μεταξὺ ἀμφοτέρων διαφορὰ εἶνε, ὅτι ἡ ἐν Γερμανίᾳ κίνησις ἦτο μεταφυσικὴ μᾶλλον καὶ ἀφηρημένη, μὴ ὑφισταμένου ἔτι τοῦ προσήκοντος ἐδάφους πρὸς θετικὴν ἐργασίαν· τούτου ἕνεκα περιορίσθη αὕτη τὸ πρῶτον ἐν ταῖς ἀνωτάταις σφαίραις τῆς ἐπιστήμης, ἐμμέσως μόνον ἐπιδρῶσα ἐπὶ τοῦ δημοσίου πνεύματος. Οὕτως ἡ μεταφυσικὴ Γερμανία διήρχετο ἐν τῇ πνευματικῇ αὐτῆς δράσει διὰ τῶν αὐτῶν καταστροφῶν καὶ μεταμορφώσεων, δι' ὧν καὶ ἡ Γαλλία ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ. Ὅταν ἔλθῃ ἡ πεπρωμένη ὥρα τῆς ἱστορικῆς πραγματώσεως, ἡ ἐπιστήμη ἔσται ἐτοίμη καὶ παρεσκευασμένη ἤδη νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν ἐνέργειαν αὐτῆς πραγματικώτερον ἐπὶ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας.

Πρὸς πλήρη κατανόησιν τῶν κατὰ τὴν ἐπαναστατικὴν ταύτην περιόδον ἐν Γερμανίᾳ θεωριῶν περὶ δικαίου καὶ πολιτείας ἀναγκαῖα παρίσταται ἡ ἀνάλυσις τῆς ψυχολογικῆς καταστάσεως τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους. Ἐν μὲν τῇ κοινωνικῇ αὐτοῦ συνειδήσει κρατεῖ ὑψηλὴ τις ἠθικὴ δύναμις, ἐκδήλωσις τῆς ἀρχῆς, ἣτις παρήγαγε τὴν θρησκευτικὴν Μεταρρυθμίσιν· ἡ ἠθικὴ τοῦ ἀνθρώπου δύναμις καὶ αὐτονομία εἶνε ἀνεγνωρισμένη, τοῦ δὲ δικαίου τὸ ὑπέρτατον κῦρος σεβαστόν. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἐκδηλοῦνται ἀορίστως. Ἐλλείπει ἡ προσήκουσα κατανόησις τῆς πραγματώσεως ἐν τῷ κοινωνικῷ καὶ πολιτικῷ βίῳ. Μεταφυσικὸν τι κοσμοπολιτικὸν πνεῦμα χαρακτηρίζει τὴν ἱστορικὴν ἐνέργειαν τοῦ γερμανικοῦ κόσμου ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Μεγάλου Φρειδερίκου κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος.